

ההיבטים המשפיעים על בחירת רפרטואר השירים בגני ילדים של גננות חילוניות, של דתיות-לאומיות ושל חרדיות בישראל

תקציר

לשירי ילדים תפקיד חשוב בכינון התרבות הארץ-ישראלית. בחירותיהן של גננות בשירים ספציפיים משפיעות על עתודות הידע, על תפיסת הנורמות, על הלכידות החברתית ועל תחושת השייכות תרבותית של הילדים שאותם הן מחנכות. השינויים הדמוגרפיים החלים על החברה היהודית בישראל משפיעים גם על מערכת החינוך, ובשנים האחרונות ניתן לחלק את גני הילדים בחברה היהודית בישראל לפי זרמי חינוך שנובעים מספקטרום אמוני שנוע על הציר שבין חילוניות לחרדיות. בזרמים השונים קיימות העדפות ערכיות הבאות לידי ביטוי גם בבחירת חומרי לימוד שונים במהותם. לפיכך המחקר הנוכחי מתמקד בהיבטים המשפיעים על בחירת רפרטואר השירים בגני ילדים של גננות בזרמי חילוניות, של דתיות-לאומיות ושל חרדיות בישראל.

לצורך זה התבצעו ראיונות עם 36 גננות מהמגזרים השונים בישראל. ניתוח תמטי של הנתונים העלה כי הבחירות הרפרטואריות של הגננות מושפעות מהמסרים המועברים בטקסט ומשרתים את הצרכים החינוכיים, מחד גיסא, ואת התפיסות האידיאולוגיות והערכיות, מאידך גיסא. נוסף על כך העלה המחקר כי קיים רפרטואר משותף המוכר לרוב הגננות ומשמש אותן, אך בו בעת חלק מהגננות החרדיות פחות נגישות לשירי ילדים מהרפרטואר העברי-יהודי. המחקר מראה גם כי בחירותיהן הרפרטואריות של הגננות הדתיות לאומיות משלבות ידע וערכים משני המגזרים האחרים, ובכך הן מייצגות זרם ביניים מתווך בין מגזרי. ממצאי המחקר שופכים אור על תהליכים חברתיים-תרבותיים המתרחשים בחברה הישראלית, ומציעים תובנות חדשות בהקשר של הכשרת גננות.

מילות מפתח: שירי ילדים, רפרטואר שירים בגן, גננות, החברה היהודית בישראל.

מבוא

מוזיקה היא חלק משגרת העשייה והלימוד בגן הילדים, ומהווה חלק מהשפה החינוכית המאפיינת את האינטראקציות בין הילדים לצוות החינוכי ובינם לבין עצמם במרחב הגן (סולקין, 2022; Barret et al., 2019). ואכן, חשיפה למוזיקה ולפעילויות מוזיקליות הן חלק משגרת היום בגני ילדים בישראל ובעולם, כאשר הפרקטיקה הרווחת ביותר בגן היא שירה של הגננת ו/או הצוות החינוכי יחד עם הילדים, כחלק ממפגשי המליאה לצרכים פדגוגיים הקשורים בלימוד ובהעברת ידע. שירים משמשים גם בשגרה חלק מניהול סדר היום בגן כמו למשל שימוש בשירים כדי לסמן איסוף צעצועים ומשחקים, שירים כברכה לפני האוכל, שירים הקוראים לילדים להתנקות בחזרה לגן מן החצר וכדומה והשמעת שירים כרקע בזמן יצירה ובמשחק חופשי (גלושנקוף ושחר, 2004; Gillespie & Gilder, 2010; Sullivan, 2016).

שירה מהווה חלק מתרבות העם, היא כוללת בתוכה מערכות סמלים ומשמעויות המביאות לידי ביטוי ידע, אמונות, אומנות, כללי המוסר, חוקים, מנהגים, הרגלים וכישורים שרלוונטיים לחברה. מעבר לחוויה האומנותית-אודיטורית, הם גם משמשים כלי להעברת מסרים חינוכיים, ערכים חברתיים והקשרים תרבותיים. ניתן למצוא בשירים ביטוי לתהליכים בעיצוב החברה והלך הרוחות הרווח בה. השירים מאפשרים גם ביטוי של קבוצות בחברה ותורמים לכיידות הקהילתית (איזקסון, 2014; Sheham, 2010, Young & Ilari, 2018). גם שירי ילדים הם חלק מההיסטוריה ומהנכסים התרבותיים של כל חברה. ביצועם הוא דרך להעברת מידע על ערכים ונורמות, והם משמשים פורום למידה, מקום שבו ילדים נחשפים לידע היסטורי, תרבותי, ומסורתי, וחולקים אותו גם בלי להיות מודעים לכך. בדומה לשירים המקובלים בקרב מבוגרים, גם בשירי ילדים אפשר למצוא השפעות תקופתיות ואידאולוגיות ומגמות מוזיקליות ושפתיות (סולקין, 2014; Riddell, 1990; Obuo, 1996).

שירי ארץ ישראל הם מרכיב מרכזי בהוויה הישראלית, והם קשורים באופן הדוק לנושאים חברתיים ולערכים תרבותיים (אלירם, 2006) לשירי הזמר העברי מקום ייחודי ומשמעותי בתרבות הארץ, בגיבוש הזהות הישראלית, בעיצוב הזיכרון הלאומי, בקידום התערות עולים בחברה וככלי ללימוד השפה העברית. האוצר המוזיקלי של הזמר העברי בולט באיכותו ובכמותו, והשירים הם מהמאפיינים התרבותיים הבולטים של מפעל התחייה הלאומית בארץ ישראל. רבים משירי הזמר העברי נחשבים לאבני-יסוד של התרבות הישראלית (נקר,

2003). באופן זה מילאו וממלאים גם שירי הילדים תפקיד חשוב בכינון התרבות הארץ-ישראלית (שחר, 2006; Gluschkof, 2008). מרכזיותה של השירה בחברה הישראלית מתבטאת גם במערכת החינוך בארץ. הגננת, כדמות החינוכית הדומיננטית בגן הילדים, מצופה ממנה בין היתר לשלב שירה בעבודתה החינוכית בגן הילדים. הגננת בוחרת שירים ומלמדת את הילדים לשיר אותם במליאה כפעולה יזומה שלה (גיגור, 2015; מועלם, 2020), ובחירות אלה משפיעות מחד גיסא, ומאידך גיסא הן מהוות עתודות הידע, תפיסת הנורמות והבניה החברתית תרבותית של הילדים שאותם היא מחנכת (Roy et al., 2012).

המחקר הנוכחי מתמקד בבחינת ההיבטים המשפיעים על בחירת רפרטואר השירים בגני ילדים של גננות בזרמי חילוניות, של דתיות-לאומיות ושל חרדיות בישראל, ובודק את מקורות הידע שבהם משתמשות הגננות כדי להביא את השירים לגן. הוא מהווה חלק מפרויקט רחב המתעתד למפות את הרפרטואר המשמש בגני ילדים במגזר היהודי בישראל. מטרת הפרויקט היא אפוא למצוא את הזוהר, את הדומה ואת השונה בשימושים ברפרטואר השירים ובייצוגים המופיעים בהם, ושאליהם נחשפים ילדים בזרמי החינוך האמוניים השונים, ובכך לשפוך אור על תהליכים של מיזוג ושל הפרדה המתרחשים בחברה היהודית בישראל.

סקירה ספרותית

מחקרים קודמים שבדקו את נושא בחירת רפרטואר שירי הילדים על ידי גננות העלו ממצאים מגוונים. מחקרם של גלושנקוף ושחר (2004) אשר בחנו גננות מהזרם הממלכתי והממלכתי-דתי, העלה שאין רפרטואר אחיד בגני הילדים במדינת ישראל ואין קריטריונים מוגדרים לבחירתו. כהנוביץ (2010) מצאה כי הגננות בישראל חפצות בשירים חדשים, במיוחד בשירי חגים חדשים, ולפיכך הרפרטואר השירי בגן משתנה תדיר ואינו אחיד. מחקרה של גיגור (2018) כלל 87 גננות בגני ילדים ממלכתיים וממלכתיים דתיים, השווה בין אוכלוסיית הגננות בפריפריה הצפונית לזו שבמרכז, וכן בין גננות ותיקות לצעירות. המחקר הראה כי 78% מכלל הגננות מודעות להמלצות משרד החינוך בנוגע לרפרטואר, אולם הן חשות מחויבות מעטה עד בינונית לפעול על פיהן. מידת המחויבות המועטה ביותר צוינה על ידי הגננות הצעירות. אוכלוסיית המחקר של גננות הפריפריה הצפונית כללה בעיקר גננות ותיקות ביישובים כפריים. באותו מחקר ציינו המשתתפות את המקורות לשירים בגן. גם כאן נמצא הבדל בין גננות ותיקות לצעירות. הגננות הוותיקות ציינו את השירים הנלמדים בהשתלמויות משרד החינוך ואת השירים שלמדו במהלך

לימודיהן במכללות להוראה. הגננות הצעירות ייחסו למקורות אלו חשיבות משנית, וכמקורות ציינו את אמצעי המדיה ואת התקשורת השונים (רדיו, טלוויזיה ומופעים מוזיקליים) וכן את המורות למוזיקה העובדות בגנים. המחקר הראה שעל אף שגננות רואות חשיבות רבה בהכנסת שירים חדשים לרשימת השירים המושרים בגן, לשירים הוותיקים יש מקום משמעותי ברפרטואר השירה בגני הילדים בישראל, וכי קיים אצל הגננות רצון לשלב שירים מהקלאסיקה של התרבות ברפרטואר שירי הזמר בגני הילדים. שני (2020) מצאה כי נתוני רקע כגון גננות ותיקות ומשכילות, בעלות רקע מוזיקלי, שמשותפות בהשתלמויות מוזיקה מטעם משרד החינוך, מייחסות חשיבות רבה לשימור רפרטואר שירי ילדים ותיק ולשימוש בשירים בעלי תמליל ולחן איכותיים, אשר נכתבו על ידי יוצרים בעלי שם. סרי (2015) בדק את רפרטואר השירים המשמשים ילדים במגזר החרדי באמצעות ראיונות שהתבצעו עם מחנכים ומחנכות מוזיקליים חרדיים, ומצא כי שירי משחק לפעוטות חרדיים הם ז'אנר חדש יחסית, והם מורכבים בעיקר משירים מקוריים התואמים את צורכי הקהילה תוך ההסתכלות על הצרכים האוניברסליים של הפעוטות (משמע לימוד מושגים כלליים), ויחד עם זאת על צרכים פנים-חרדיים. הוא (שם) אף מצביע על מגמה של שימוש בשירי ילדות ישראלים שהגיעו מהמגזר החילוני וגם מהמגזר החרדי. ארליכמן (2023), שבדקה את תפיסת הגננות ואת תפקידה של השירה ואת מקומם של השירים בקרב מדגם שכלל בעיקר גננות העובדות בגנים ממלכתיים (83%) ומעט גננות העובדות בגנים ממלכתיים-דתיים (10%), מצאה כי גננות מקנות חשיבות נמוכה להמלצות משרד החינוך בנוגע לבחירת הרפרטואר, וכי לצד השימוש הרב בשירים ותיקים נמצא כי רפרטואר השירים בגן הילדים כולל גם שימוש בשירים חדשים מאמצעי המדיה השונים וזמינים ברשת האינטרנט. החוקרת מציינת כי תפקיד השיר מכתוב את הבחירה; השירים הישנים משמשים בעיקר לתפקידים לימודיים, תרבותיים וערכיים, ואילו השירים החדשים משרתים בעיקר בתפקידים רגשיים וחברתיים, קידום פעילות תנועתית, הנאת הילדים, ויסות רגשי ויצירת אווירה. בתפקידים אלו ניכרת התייחסות רבה יותר למרכיבי העיבוד המוזיקלי המוקלט של השירים על פני התמליל.

סוגיית הגיוון והשונות ברפרטואר השירים המושר בגני ילדים והמעבר מהמוגננות להטרוגניות הם חלק מתופעה תרבותית-חברתית רחבה המושפעת מעצם האבולוציה וההתחדשות התרבותית המקובלות בתרבות כחלק מיצירה של משוררים ופזמונאים המכוונת לילדים (סולקין, 2022; סולקין ושות' התקבל), אך

גם משיקולים כלכליים הבאים לידי ביטוי ב"אופנת השירים החדשים" שמשמעותה, שלכל חג, לכל מועד ולכל נושא לימודי נכתבים ומופקים שירים חדשים שלומדות מורות, גננות ומורות למוזיקה בהשתלמויות פרטיות ויעודיות (בן־זאב, 2009; שחר, 2006). באופן זה למעשה, מתקיימות השתלמויות מסחריות ייעודיות לחגיגות כמקור מרכזי לרפרטואר חדש המשפיע על השירים המשמשים בגנים (אמיר, 2012). נוסף על כך, כניסת הטכנולוגיה והמדיה לחיי היום יום גם בשדה החינוכי בגיל הרך, משפיעות גם על רפרטואר השירים בגן, היות שגננות משתמשות בשירים שאליהם הן נחשפות בערוצי המדיה המסורתית דוגמת ערוצי טלוויזיה המכוונים לילדים (הופ, ביבי וכדומה) והמדיה החברתית (כגון: יוטיוב, פייסבוק וקבוצות ווטסאפ) באופן תדיר, כחלק מהרפרטואר הרווח בגן (ארליכמן, 2023; סולקין, 2022; סולקין ושות', 2023).

אף על פי שקיימות המלצות לגננות לשלב בעבודתן שירי ארץ ישראל כדי לשמר מורשת תרבותית ומסורת (גייגר, 2018; פינקיאל ושות', 2011), הבחירה להשתמש ברפרטואר שירים מסוים בגן היא פועל יוצא של הסטנדרטים ואמות המידה השיפוטיות של הגננות, ולא כחלק מהנחייה סדורה ובקרת איכות של משרד החינוך (סולקין, 2022; סולקין ושות', התקבל).

יחד עם גידול בהטרונגניות המאפיינת את החינוך הממלכתי אנחנו עדים לפרגמנטציה של מערכת החינוך בכללותה (טל ובר, 2010). השינויים הדמוגרפיים החלים על החברה בישראל במגזר היהודי משפיעים גם על מערכת החינוך. ניתן לזהות שלושה זרמי חינוך עיקריים בחברה היהודית, הנחלקים גם לפי סוג הפיקוח: חינוך ממלכתי המבטא התייחסות חילונית ומקושר לתפיסות של התחדשות לאומית ותחייה תרבותית; חינוך ממלכתי דתי המבטא תפיסה חינוכית ערכית של תורה, של יראת שמים ושל טיפוח זהות ציונית דתית; וחינוך חרדי עצמאי המדגיש חינוך למצוות ולידע תורני, ונמצא תחת פיקוח האגף לחינוך הלא רשמי. התפיסות החינוכיות של כל זרם מוגדרות בהתאם ליסודות שהונחו מיום הקמתם (גליקו ובראון-לבינסון, 2016). כבר בשנת 2017 העלה דו"ח משרד החינוך כי בכלל מערכת החינוך העברי חל גידול במספר התלמידים היהודים של כ- 21% בשנים תש"ע עד תשע"ז, כאשר סך כל הגידול עומד על 34%. פלח החינוך הממלכתי כשיעור מסך כל התלמידים הולך ויורד, החינוך הממלכתי דתי הוא ללא שינוי, החינוך החרדי הולך וגדל. בהתאם למגמה זו וכחלק ממדיניות כוללת של הכלה, משרד החינוך מפנה משאבים הכוללים הדרכות, הנחיות ופיקוח גם למסגרות

חרדיות אשר לא היו בעבר חלק מהמערכת המוסדית (משרד החינוך, 2017; סברדלוב ושות', 2019).

בתוך הזרמים היהודיים הישראליים הדתיים השונים קיימים גם מוסדות חינוך לגיל הרך כחלק מרשתות חינוך מקיפות, הנותנות מענה לצורכי הקהילה וההורים במגזרים השונים, ומאפשרים חינוך שמרני ואדוק כבר מגיל צעיר (Katzir & Perry-Hazan, 2018). דוגמאות לכך ניתן למצוא בגני מעיין החינוך התורני, רשת גני אמונה ועוד (זוסמן וליפנר, 2021). בתוך זרמי החינוך השונים קיימים הבדלים בתוכני הלימוד הנגזרים מהתאמות שנעשות כדי להלום את תפיסות העולם, את הפרקטיקות, את הערכים ואת הנורמות המאפיינים את השייכות לזרם/מגזר החינוכי אמוני (בלס ובליד, 2016). יחד עם זאת קיים דמיון בחלק מאסטרטגית החינוך והלימוד ובשימושים במוזיקה גם בגנים בעלי צביון דתי שמרני (סרי, 2015). הכשרת הגנות במגזר הכללי והדתי-לאומי נעשית במכללות לחינוך מזה שנים רבות, וכוללת גם קורסי העשרה במוזיקה, אף על פי שבמקרים רבים הכשרה זו אינה מספקת לגנות תחושת ידע ורפרטואר שלדעתן הולמים את צורכי העבודה שלהן (סולקין, 2022). בארט, שפיגל ומלאך (2020) מציינים שבמקרים רבים הכשרת הגנות החרדיות נעשית במקרים בסמינרים ייעודיים בעלי אוריינטציה דתית-אדוקה, והתאמות של חומר הלימוד האקדמי להיבט האמוני של קהל היעד. לכן נוצר מצב שתחומים מסוימים מקבלים פחות דגש. זיכרמן (2014) ומוניקנדס-גבעון (2017) מראים שלעיתים קרובות מערכת החינוך החרדי פועלת מנוהלת בעיקר על ידי גופים פרטיים, ובמקרים רבים רשתות החינוך הפרטיות חרדיות אינן מחשבות את שכר הגננת בהתאם להשכלתה. על כן גנות חרדיות רבות אינן ממשיכות להשתלם ולהתקדם מבחינה רכישת ידע מקצועי (דרעי ובארט, 2022). ניתן להניח שבכלל זה גם ידע מוזיקלי. כמו כן, גנות העובדות בחינוך המוכר שאינו רשמי כגון גנות חרדיות, אינן מחויבות בתואר ראשון אם יש להן תעודת הוראה. הן יכולות לעבוד רק בגנים המוכרים שאינם רשמיים (גני מוכש"ר). היבט זה מביא לעיתים אל גני הילדים צוותי הוראה אשר לא עברו הכשרה ייעודית לחינוך בגיל הרך (מוניקנדס-גבעון 2017). יחד עם זאת, בשנים האחרונות קיימת מגמה של אקדמיזציה בקרב אנשי הוראה במגזר החרדי בכלל ובעיקר בקרב מורות וגנות המבקשות להיטיב את שכן, ולאפשר היתכנות של השתלבות תעסוקתית גם במסגרות החינוך הממלכתיות (צ'רנוביצקי ופלדמן, 2018). מגמה זו מאפיינת באופן רחב תהליכים המתקיימים בעת הזאת של השכלה הולכת וגוברת בקרב נשים בחברה החרדית (קלעגיי וכהן, 2017). יחד עם זאת חשוב לציין שהחברה

החרדית ברובה נבדלת מהחברה הכלל ישראלית בנורמות של צניעות וכללים ברורים לחיי היום יום (סרי, 2015). דוגמה לכך ניתן לראות במלחמה שמנהלת ההנהגה החרדית נגד שימוש באינטרנט ובניו-מדיה בהקשר של חשיפה לרשתות חברתיות, וההתוויה להשתמש בטכנולוגיה למטרות פונקציונליות של עבודה וקבלת שירותים לצרכים בירוקרטיים. לכן, על אף שהשימוש באינטרנט כיום הוא הכרחי גם בחברה החרדית, רבים מהחרדים אינם משתמשים בטלפון חכם ואינם משתמשים ברשתות חברתיות (זיכרמן וכהנר, 2012).

מחקר חלוץ שבדק את העמדות ואת הפרקטיקות של גננות משלושת המגזרים ביחס לשימוש בשירים בגן בקרב 288 גננות בישראל חילוניות, דתיות וחרדיות בישראל (סולקין, ושות', התקבל) העלה כי המטרות והשימושים של הגננות מכלל המגזרים דומים – ניהול סדר היום, ניהול מצב העוררות והרגיעה של הילדים, והקניית ידע אקדמי. כן נמצא דמיון בעמדותיהן של כלל הגננות ביחס לשימוש בשירים ככלי חיובי, יעיל ואפקטיבי להשגת מטרות חינוכיות, לימודיות וערכיות. יחד עם זאת נמצא כי גננות חרדיות שמות דגש על סינון השירים המושמעים בגן, גם בשל רצונן להתאים את התוכן לאמונתן הדתית שמרנית וגם בשל חששן מתגובות ההורים לתכנים שאינם עומדים בסטנדרטים של הקהילה. כן העלו ממצאי המחקר שכלל הגננות משתמשות באמצעים טכנולוגיים, אולם בקרב הגננות החרדיות יש הסתמכות של שימוש בטכנולוגיה מיושנת דוגמת דיסקים וקלטות והסתמכות מועטה יחסית על מדיות חברתיות דוגמת יוטיוב, זאת בשל ערכים דתיים שמרניים אשר מתווים להן מגבלות טכנולוגיות. המחקר העלה גם כי הגננות מכלל המגזרים אינן מייחסות חשיבות רבה להמלצות משרד החינוך ולחומרים המופצים שם על ידי משרד החינוך, וכי הן נסמכות בעיקר על ידע מעברן, על המלצות ועל העברת שירים בין קולגות.

מחקרים קודמים (ארליכמן, 2023; גייגר, 2018; גלושנקופף ושחר, 2004; סולקין ושות' התקבל; סרי, 2015) שבדקו את סוגיית רפרטואר השירים המושר בגני ילדים בגנים ממלכתיים יהודיים מהזרם הממלכתי והממלכתי דתי, או בשירים ב"חידר", לא התמקדו בהשוואה איכותנית בין העמדות, הפרקטיקות והיישומים של הגננות מהמגזרים השונים ביחס לרפרטואר השירים שאותו הן בוחרות להטמיע בגן. מידע זה יאפשר להבין תהליכים חברתיים המתרחשים במגזר היהודי בישראל. לאור זאת, ולנוכח החשיבות שיש לשירים בהבניה של תפיסות עולם ומציאות של ילדים כבר מהגיל הרך שואף המחקר הנוכחי להעמיק את ההבנה ביחס לסיבות, לשיקולים ולמקורות המידע המשפיעים על העמדות, על

השימושים ועל בחירת הגננות בשירים בזרמי החינוך השונים במגזר היהודי בישראל. היות שהגישה האיכותנית מאפשרת להתבונן על משמעויות של חוויות התנהגויות, ותופעות באופן מעמיק (Van Manen, 2017), אפשר שימוש בגישה זאת לגלות זויות חדשות של ההיבטים המשפיעים על בחירת הרפרטואר של גננות בהתייחס למיקומן על הספקטרום הדתי-יהודי בישראל.

לפיכך, השאלות שייבחנו במחקר הנוכחי הן: (1) מה הן המטרות והשימושים של השירים בגני הילדים בזרמי החינוך השונים? (2) מהו רפרטואר השירים המוכר והשמיש לגננות בזרמי החינוך השונים? (3) מה הם מקורות הידע של הגננות ביחס לשירים, ועד כמה הן נעזרות בטכנולוגיה ובכלי המדיה והניו-מדיה כדי לאתר ולהציג לילדים את השירים בגן?

מתודולוגיה

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה 36 גננות מהמגזרים השונים בחינוך היהודי בישראל. 12 חילוניות המלמדות בגנים ממלכתיים, 12 גננות דתיות-לאומיות המלמדות בגנים ממלכתיים דתיים ו-12 גננות חרדיות המלמדות בגני מוכש"ר חרדיים, ארבע גננות מלמדות בגני חב"ד, ארבע בגנים של מעיין החינוך התורני וארבע בגנים המשויכים לאגודת ישראל.

ההתאמה בין הגדרת הגננות את המגזר האמוני שאליו הן משתייכות ובין זרם החינוך של הגנים נעשתה כדי לוודא ששיקוליהן, עמדותיהן ובחירותיהן תואמים את אמונתן, ואינן מושפעות מתפיסות תרבותיות שונות שהן נדרשות לקבל. כל הגננות היו בעלות תואר אקדמי ראשון ממכללות אקדמיות מוכרות. שמונה גננות נמצאות במסלול לימודים לתואר שני. הגיל הממוצע של הגננות היה 36.4 שנים, כשטווח הגילאים הוא 28–50 (ס"ת 8.5). הוותק הממוצע של הגננות שהשתתפו במחקר היה 8.23 שנים, כשהטווח היה 4–42 שנות ותק (ס"ת 4.2).

כלי המחקר

ריאיון חצי מובנה. ריאיון חצי מובנה כולל מערך של שאלות מוכנות מראש, אך גמיש ונתון לשינויים כדי להתחקות אחר החוויה ואחר נקודת המבט הסובייקטיבית של המרואייני (McIntosh & Morse, 2015). השאלות המובנות בריאיון נסמכו על מחקרים קודמים (גייגר, 2015; גלושנקוף ושחר, 2004; סולקין, 2022; סולקין ושות', התקבל) והורכבו כסעיפים שהתייחסו לקטגוריות הידע

האלה: (1) רקע סוציו-דמוגרפי אודות הגננת; (2) השימושים של הגננות בשירים
בגן; (3) רפרטואר השירים והיוצרים המוכרים והמשמשים את הגננות בזרמי
החינוך השונים; (4) מקורות המידע של הגננות ביחס להכרת רפרטואר השירים.

הליך המחקר

בחודשים נובמבר–ינואר 2022/2023 נעשתה פנייה לגננות באמצעות הפצת קול
קורא ברשתות החברתיות ופנייה באמצעות מעגלים משניים – בשיטת מדגם נוחות
ו"כדור שלג". גננות שהסכימו להתראיין שלחו לחוקרת את מספר הטלפון שלהן,
ולאחר שיחה טלפונית מקדימה, נקבע איתן מועד לריאיון אישי. הראיונות
התקיימו במהלך ינואר–אפריל 2023 במפגש זום, וכל ריאיון ארך כשעה. הבחירה
בזום ככלי לביצוע הראיונות נעשתה מתוך שיקולים של זמן ומקום הנוחים לגננות.
הראיונות הוקלטו בידיעת המרואיינות (הקלטת שמע בלבד). מתוך 41 גננות
שהסכימו להשתתף במחקר התבצעו בפועל ראיונות עם 36 מהן, לאחר שחלק
מהמפגשים בוטלו מסיבות שונות.

היבטים אתיים

לפני תחילת המחקר התקבל אישור מוועדת האתיקה של המכללה האקדמית
לחינוך גבעת וושינגטון. הגננות קיבלו הסבר על המחקר והביעו את נכונותן ואת
הסכמתן להשתתף בו על ידי חתימה על טופס הסכמה מדעת. כדי לשמור על
אנונימיות המשתתפות הובאו הציטוטים מדבריהן בעילום שם.

ניתוח הנתונים

בתום איסוף הנתונים עברו הראיונות ניתוח תוכן על פי השיטה האיכותנית, כאשר
האוכלוסייה הנחקרת היא קבוצה של יחידים שיש להם מאפיינים משותפים, והם
המכירים היטב את התופעה שהיא הנושא הנחקר, ונכונים לחשוף מידע הקשור בה
לתועלת המחקר (פרידמן, 2020). ניתוח הנתונים האיכותניים נעשה באמצעות
קידוד פתוח, קטגוריזציה ומיפוי (שקדי, 2003), כדי לגלות ולחשוף את הרעיונות
ואת התמות העולים מדברי הגננות, ולעמוד על מאפיינים דומים ושונים המעידים
על תפיסות הגננות בנוגע לשאלות המחקר (שקדי, 2003). הניתוח לווה בבחירה של
היגדים המתייחסים לשאלות המחקר, חלוקתם לקריטריונים ושייכותם לקטגוריות.
חולצו מהטקסט גם היבטים הקשורים לעמדות, לתפיסות העולם ולפרקטיקות
המשמשות את הגננות בהקשר של בחירת הרפרטואר השירי לגן. ההיגדים מובאים
בפרק הממצאים בשמות בדויים ובהתייחס למגזר שאליו שייכות הגננות.

ממצאים

בעקבות ניתוח הראיונות זוהו הממצאים העיקריים העולים מתוכם. בהתאמה לשאלות המחקר זוהו שלוש תמות: (א) שימוש מושכל ברפרטואר שירים ככלי עזר להבניית סדר היום ולהשגת מטרות רגשיות, אקדמיות והתנהגותיות בגן; (ב) חיבור למסורת ולערכים; (ג) אכזבה מההכשרה המוסדית והסתמכות על טכנולוגיה להגעה ולהנגשה של הרפרטואר.

תמה ראשונה: שימוש מושכל ברפרטואר שירים ככלי עזר להבניית סדר היום ולהשגת מטרות רגשיות, אקדמיות והתנהגותיות בגן

עיון בראיונות מעלה כי כל הגנות נהנות ממגוון סגולות של השירה עם הילדים, ובעיקר מתרומתן לתהליך הלמידה, לרגיעה ולמיקוד, לעידוד המוטיבציה ולשיתוף הפעולה של הילדים, להשראת אווירה ולהסתגלות הילדים לסדר היום.

בחירת הרפרטואר השירי מתוך כוונה לקדם למידה

הגנות ציינו כי הן נעזרות במוזיקה בכלל ובשירים בפרט לצורך הקניית מושגים ותכנים המהווים חלק מתוכנית הלימודים של הגן באופן חווייתי. כלל הגנות, ללא הבדל בין הקבוצות, טענו שלמידה באופן זה מסייעת להגברת המוטיבציה של הילדים ולזכירת הידע לאורך זמן. כלומר, לדעת כלל הגנות החוויה המהנה של השירה מגבירה את הרלוונטיות של תוכן מילות השיר בעבור הילדים, ובכך תורמת להפנמת ידע ולרכישה יעילה יותר של התוכן הנלמד, בהשוואה ללמידה בלי שירים. היגדים שעלו בהקשר זה היו: דנה (גנת חילונית): "כשאני רוצה להקנות להם ידע כל שהוא אני מחפשת שירים כי [...] ככה הילדים מאוד מפנימים וגם מאוד מבינים"; שיראל (גנת דתית לאומית): "השיר [...] זה מעשיר אותם [...] בכל נושא שגנת רוצה להעביר, צריך לחפש שירים מתאימים [...] זה מאוד עוזר להטמיע בילדים את הנושא [...] וגם זה חווייתי"; חדווה (גנת חרדית): "לשיר זה כיף [...] הלמידה זה לא למידה שיושבים ולומדים סתם, זה תוך כדי כיף והמילים של השיר כבר מעבירות את המסר".

נוסף על כך, הגנות בכלל המגזרים מציינות ששירים מנגישים למידה גם לילדים שמתקשים להתרכז או לזכור תוכן שמועבר על ידי שיחה והקראה. היגדים שעלו בהקשר זה היו: רונה (גנת חילונית): "ילדים שקשה להם, נגיד, ללמוד את התוכן בגן, תשימי להם שיר, הם ידעו לשיר אותו [...]"; דורית (גנת דתית לאומית): "יש ילד למשל שקשה לו להבין ולזכור מה שאני אומרת במפגש ועל ידי שירים הוא מצליח להבין ולדעת את החומר [...]"; אמונה (גנת דתית לאומית):

"שירים זה דבר קליט כייפי ותוך כדי שיר אנחנו גם מכניסים להם את התוכן [...]" ; מלכה (גננת חרדית) : "בעקבות מה שלמדנו באותו שבוע אנחנו שמות ברקע את השירים שלמדנו [...] על ידי השירה אנחנו בעצם מפרקים את התוכן ואז הילדים מבינים בעצם את הנושא הרבה יותר יפה וטוב".

לדעת כלל הגננות השירים מהווים גם תומכי זיכרון ואמצעי להעברת ידע, ולכן מהווים כלי יעיל לשינון ידע בעבור ילדים עם קשיי למידה. העובדה שהשיר מורכב מטקסט וממלודיה מאפשרת להשתמש בטקסט שלו לרכישת ידע, וכן להרחבת אוצר המילים והיכולות האורייניות. היגדים שעלו בהקשר זה היו : דבורה (גננת חרדית) : "אני אהבת להשתמש במוזיקה למשימות של אוריינות, חריזה, שזה נהיה גם ללמידה וכך זה חויתי יותר הלמידה" ; קורל (גננת חילונית) : "המנגינות מאוד עוזרות לילדים לזכור [...] לא יודעת למה [...] וגם הקצב נותן ככה חשק לילדים (וגם לי) להגיד שוב ושוב את המילים [...] אז ככה נכנסות מילים חדשות וגם ידע שלא תמיד ממש נוגע לעולם של הילדים והם זוכרים" ; שילת (גננת דתית לאומית) : "החרוזים והקצב – לדעתי הם המפתח של הזיכרון של השפה [...] ואני משתדלת לבחור שירים שיש בהם מילים חדשות וגבוהות [...] ואז הילדים לומדים את השפה בצורה הכי טובה" ; צביה (גננת חרדית) : "אין כמו שיר טוב כדי לזרוע מילים – ואז הם (הילדים) בקלות זוכרים ולומדים והשפה שלה נהיית עשירה [...] תענוג".

בחירת הרפרטואר השירי כעזר לוויסות ההתנהגות בגן

כל הגננות, ללא הבדל מגזרי, משתמשות בשירים כדי לווסת את ההתנהגות בגן בשני היבטים : (א) הרגעה על ידי בחירת שירים שיוצרים אווירה שלווה לאחר פעילות אינטנסיבית, כדי שהילדים יהיו פנויים לתהליכים הדורשים קשב, לצורך כך הגננות משמיעות שירים או שרות עם הילדים ; (ב) שימוש בשירים ליצירת עוררות יתרה כדי לפרוק אנרגיות על ידי בחירת שירים בקצב אינטנסיבי ותוכן שמאפשר פעילות גופנית נמרצת.

א. שימוש בשירים לצורך התרגעות : הגננות משתמשות בשירים שהן מגדירות כ"איטיים ומרגיעים" כדי ליצור אווירה של רוגע ולמַתֵּן את ההתנהגות של הילדים, וגם כדי לגייס את הקשב שלהם. הגננות עושות זאת במספר דרכים : (1). ביצוע של שירים באופן איטי במהלך המפגש כדי למקד את הילדים לאחר פעילות אינטנסיבית ולעזור להם להתרכז בפעילות המפגש ; (2) השמעת שירים שהגננות מגדירות כ"רגועים" ברצף

כרקע לפעילות של משחק חופשי ויצירה; (3) בחירת שירים שהטקסט שלהם מגדיר את הציפייה להתרגעות. היגדים שעלו בהקשר זה היו: טובה (דתית לאומית): "האזנה וביצוע של שירים מאפשרים לילדים להתרכז בפעילות הדורשת נינוחות וגיוס המשאבים הפנימיים לקשב [...]" ; אושרת (גנת חרדית): "יש לי דיסק שירים רגועים כזה ואני שמה להם אחרי חצר כשהם כאלה סוערים ולא רגועים לפני פעילות"; ספיר (גנת חילונית): "ביצירה ובמשחק החופשי כדי שיהיו מרוכזים אני שמה ברקע את שירים רגועים [...] וזה מאוד מרגיע אותם [...]"; חוה (גנת דתית לאומית): "אני משתמשת עם זה כדי לאסוף אותם [...] למשל אם במפגש יש פתאום חוסר שקט אז שיר שאני עושה לאט עוזר למקד אותם חזרה שיהיו קשובים אלי"; עינת (גנת חילונית): "אם יש רעש במפגש אז אני שרה להם שיר לאט כדי שכולם ישתתפו איתי ויהיו מרוכזים בזה [...] הם לא שמים לב שאני מרכזת אותם, אבל בתכל'ס, בסוף זה מה שקורה".

ב. שימוש בשירים ליצירת עוררות יתרה כדי לפרוק אנרגיות: כלל הגנות משתמשות בשירים שהן מגדירות כ"מקפיצים" ו"תוססים" כאשר כוונתן בעיקר לשירים שקצב הביצוע שלהם מהיר יחסית, כדי לאפשר לילדים לפרוק מרץ ולאזן מצבים שבהם הן חשות שהילדים זקוקים לפעילות שתאפשר להם לחזור למצב מאוזן יותר התנהגותית. למעשה הגנות מתייחסות למוזיקה כזאת כאל מסגרת אודיטורית שמעודדת תנועתיות אינטנסיבית ומאפשרת "אלטרנטיבה מכובדת" להשתוללות וכדרך שמאפשרת להן לעייף את הילדים בצורה לגיטימית. היגדים שעלו בהקשר זה היו: נחמה (גנת חרדית): "השנה זה קבוצה יותר תוססת [...] כשהם מאבדים את זה אז אני שמה להם שירים מקפיצים כאלה והם מתחילים לרקוד ולקפוץ ואז הם מתעייפים ונרגעים"; חן (גנת דתית לאומית): "אם אני רואה במפגש שיש חוסר שקט אני מתחילה לשיר שיר מאוד מהר וזה מצחיק אותם וכאילו קורא להם להצטרף ואז הם חוזרים אלי בקשב [...] יותר רגועים"; תמר (חילונית): "בימים שאי אפשר לצאת כמו שיש חמסין או גשם אז יש לי פלייליסט של שירים שמחים כמו במסיבה שרוקדים [...] שהם במקום החצר [...] אני מרשה להם לקפוץ ולרקוד בכל הכוח וגם מעודדת אותם לשיר אפילו ממש חזק [...] אם מישוהו היה רואה את זה הוא בטח יחשוב שזה השתוללות, אבל בעצם ככה הם מוציאים את הכוח [...] רבע שעה כזאת וכולם נרגעים והגן נהיה באווירה של

שקט"; עדן (גננת דתית לאומית): "ואאוו יש ימים שכלום לא עובד חוץ משירים כאלה שמרימים לילדים ומשמחים, אז אני מחפשת לנו שירגיש כמו התעמלות, גם שירים שאומרים מה לעשות אבל בעיקר כאלה שגורמים לילדים לזוז [...] זה מרגיע אותם, ואז הם אפילו מפסיקים דברים של התנהגות לא יפה ובעיקר נהנים".

מעבר להיבט של ויסות ההתנהגות בגן, כלל הגננות מתייחסות לשימוש בשירים בהקשר של עידוד המוטיבציה ושיתוף הפעולה של הילדים, ככלי לשידול להשתתף בפעילות מסוימת. היגדים שעלו בהקשר זה היו: נועה (גננת חילונית) "השירים הרבה פעמים עושים את העוררות של הילד. ילד רדום, מוזיקה תעיר אותו ותזרים לו ככה טיפה יותר חיות, יותר רעננות. המוזיקה תגרום לו לקפוץ [...] גם כשאוספים ומסדרים את הגן אני מדליקה להם שירים ברקע, זה מעורר את הילדים, זה עוזר להם לאסוף, למשל ובטח אם יש שיר שעל זה הוא מדבר"; אורה (גננת דתית לאומית): "השירים [...] גורמים לילדים להיות פעילים [...] יש ילדים שיהיו סגורים ולא ירצו לשתף פעולה [...] זה יגרום להם להתלהבות יתר, והם יכנסו לזה ויאבדו את עצמם"; מרגלית (גננת חרדית) "זה (השירים) מכניסים שמחה ומוטיבציה לעשייה".

בחירת רפרטואר שירים שנועדו לקדם אכיפה של סדר היום

כלל הגננות בוחרות רפרטואר שירים כדי ליצור מבנה ברור ומאורגן של סדר היום בגן. שירים אלה מושמעים באופן קבוע לאורך השנה באמצעים אלקטרוניים או בהפקה קולית. הם מהווים סימן לילדים כהטרמה לפעילות או כמעבר לפעילות הבאה. שירים אלה כוללים בדרך כלל התייחסות טקסטואלית לפעילות המתבקשת מהילדים על ידי הגננות, כמו למשל איסוף הצעצועים, התכנסות למפגש, יציאה וחזרה מהחצר, וכדומה. למעשה, הגננות מתייחסות לשירים המושמעים בעקביות כתורמים להסתגלות ולתחושת הקוהרנטיות של הילדים. למעשה השירים המוכרים המושמעים בגן בקביעות בין פעילות לפעילות תומכים בתחושת היציבות של הילד, ומסייעים לו להבחין בין פעילויות שונות ולדעת מה מצופה ממנו בכל עת. היגדים שעלו בהקשר זה היו: דנה (גננת חילונית): "השירים זה עושה להם סדר כי הם יודעים שיש את השיר הזה אז הם מבינים שצריך לאסוף [...] הם יודעים שיש גבולות: השיר מתחיל לפני המפגש, בסוף זה תוחם את הזמן למשהו אחר. זה... עוזר להם: מה עכשיו יגיע, מה עכשיו יהיה, מה נגמר, לקראת מה אנחנו הולכים"; עדן (גננת דתית לאומית): "זה משמש אותי ממש כמו שפעם היה הפעמון של בית ספר

וידענו שיש הפסקה – ככה אני מתחילה לשיר או משמיעה במערכת והם ישר יודעים מה לעשות"; הדס (גננת חרדית): "זה חוסך לי המון קול והסברים [...] זה סימן מוסכם של האוזניים – וגם יותר כיף להם ככה כי הם מרגישים שהם מבינים לבד. יש שיר כזה אז ככה אני אמור לעשות. זה הופך לאוטומטי ועוזר להחליק את כל הסדר יום".

תמה שנייה: בחירת רפרטואר שירים ככלי מחבר למסורת ולערכים

מעבר לתועלות הפרקטיות והדידקטיות של השימוש בשירים בגן שהוזכרו עד כה, עלה בראיונות כי כל הגננות רואות בשירים אמצעי יעיל וחשוב לחיבור ולחשיפת הילדים למסורת ולערכים. לדעת הגננות, באמצעות השירים ניתן להעביר מסרים לילדים, לחבר אותם לחוויה ולהקנות להם ערכים. באופן כללי ניתן לראות התייחסות לשתי קטגוריות עיקריות: שירי יום-יום ושירים שמיועדים לאירועים בעלי צביון דתי.

קטגוריה ראשונה: שירי החול וההתנהלות היום-יומית בגן, שגרתית ואקדמית

קטגוריה זו כוללת: (א) שירים בעלי צביון עברי-ישראלי-יהודי המהווים את ליבת הרפרטואר בכלל הגנים; (ב) שירי חולין בעלי צביון דתי שמשמשים כחלק מהרפרטואר אצל הגננות החרדיות ומידי פעם את הגננות הדתיות-לאומיות: א. שירים הקשורים למסורת התרבותית עברית-יהודית.

שירים אלה ניתנים להגדרה כשירי הפעלה ומשחק פרבליים שניתן להגדירם כשירי משחק ואצבעות ומטרתם דידקטית (דיין, 2016). בשירים אלה נעשה שימוש על ידי כל הגננות החילוניות והדתיות לאומיות ושליש מהגננות החרדיות. השירים הללו כוללים בעיקר תכנים יום-יומיים המתייחסים לנושאים כלליים של סדר היום, עונות השנה, חוויות ילדות וכדומה. נראה כי שירים אלה מהווים מכנה משותף בין-מגזרי, והגננות מתייחסות אליהם כאבן יסוד בידע הילדים את חוויות הילדות והגן. מעניין לציין כי כל הגננות החילוניות והדתיות הלאומיות וכמחצית מהגננות החרדיות מתייחסות אל השירים הללו כאל כנכסי צאן ברזל המוכרים להן מילדותן, והן רואות בהמשך הלימוד של השירים העברה של הנכסים הללו לדור הצעיר כדבר מובן מאליו וכחלק מהעברת מסורת של שייכות לחוויות שהן חוו כילדות. בין השירים שהוזכרו בהקשר זה היו: "אצבעות לי עשר יש" שכתבה רבקה דוידית והלחין דוד זהבי, "בוא אליי פרפר נחמד" שכתבה פניה ברגשטיין, "גינה לי" שכתב לוי קיפניס והלחין דוד מערבי ועוד. היגדים שעלו בהקשר זה היו: ליאת (גננת

חילוניות): "הכי אני אוהבת זה שאנחנו שרים את השירים שאני מכירה מהילדות שלי. זה מעלה לי זיכרונות של פעם ועושה לי תחושה של חיבור עם מי אני הייתי כילדה"; לאה (גננת חרדית): "יש היום המון שירים חדשים חלק יפים וחלק פחות מתאימים [...] השירים של פעם אותם אני [...] חשוב לי להביא אותם [...] יש בהם משהו נכון [...] פשוט ולא מתחכם. אני גם שרה אותם לילדים שלי ברוך השם [...] וגם בגן זה כמו הילדים שלי".

יחד עם זאת חשוב לציין כי אף על פי שרוב הגננות ציינו יוצרים ושירים מהרפרטואר הנ"ל היו שש גננות חרדיות שלא הכירו יוצרים ושירים הנחשבים לקלאסיקה בתרבות הישראלית, כגון: לוי קיפניס, לאה גולדברג, מרים ילן-שטקליס ועוד. נראה כי בעבורן הרקע התרבותי והרפרטוארי שעליו גדלו אינו כולל התייחסות ליוצרים אלה, אלא התמקד ביוצרים המזוהים עם המגזר החרדי. היגדים שעלו בהקשר זה היו: הדס (גננת חרדית): "יש לי דיסקים בוודאי [...] של ציפי מילוא [...] רבי אלטר [...] נראה לי שכל גן בישראל שר את השירים האלו [...] אריאלה סביר [...] שרה זילברברג"; ציפורה (גננת חרדית): "השירים שאני אוהבת זה אלה של מלכלי – היא באמת המלכה של הילדים [...] כולם אוהבים אותה וככה גם הילדים": נחמה (גננת חרדית): יש שירים נהדרים כמו מלכה שידלובסקי, מלכהלי, שרה זילברברג [...] מלכה של פעם ומלכה של עכשיו – העיקר שהילדים פוגשים שירים שמקרבים אותם למלכות (צוחקת).

ב. שירי יום-יום בעלי צביון דתי.

שירים אלה מביאים אל הילדים בעיקר היבטים דידיקטיים, והם כוללים תכנים יום-יומיים המתייחסים לנושאים כלליים של סדר היום, של עונות, של חוויות ילדות וכדומה, אך יש בהם גם נגיעה של היבטים טקסטואליים דתיים. שירים אלה מוכרים בקרב כל הגננות החרדיות ומשמשים אותן חלקית, על ידי שילוב של שיר מסוג זה כחלק מהרפרטואר היום-יומי בגן אך לא כרפרטואר מלא. הגננות הדתיות הלאומיות מכירות שירים כאלה ומשתמשות בהם באופן פחות תדיר. היגדים של הגננות החרדיות שעלו בהקשר זה היו: תהילה (גננת חרדית): "יש היום שירים של יוצרות שמבינות אותנו ואז אם אפשר יחד עם השיר של הבוקר טוב גם להודות לשם על הבוקר טוב – ככה הילדים מרוויחים פעמים"; "אם אפשר שיהיה בשירים ערך מוסף של יהדות זה רק מוסיף". היגדים של הגננות הדתיות לאומיות שעלו בהקשר זה היו: מירב (גננת דתית לאומית): "אני הכי מתחברת לשירים שטוב לילדים איתם ושיש להם כזה תחושת ילדות חיוביות – פרפר, שמש, חתול. מצד שני אם אפשר להוסיף מידי פעם גם שיר

כיפי כזה עם חיבור ליהדות – אדרבא ואדרבא" ; אביב (גננת דתית לאומית):
 "אני מכירה קצת שירים כאלה שיחד עם הדברים הרגילים יש בהם גם ערכים
 של דת – אז סבבה. גם וגם, אבל תכל'ס אני לא מחפשת את זה כי זה יותר
 הקטע של ילדות".

קטגוריה שנייה: שירים שמיועדים לאירועים בעלי צביון דתי יהודי

ניתן לחלק את השירים הללו לשתי קבוצות:

א. שירי החגים והמסורת העברית יהודית ללא התייחסות ספציפית להיבטים
 דתיים, אלא בעיקר תוך שימת דגש על מנהגים וסמלים המאפיינים את
 האירועים. שירים אלה משמשים את כל הגנות ללא הבדל אדיקות דתית.
 אלה הם שירים שמהווים מסורת עממית שמקורה בהתחדשות התרבותית
 שהביאה התנועה הציונית, ומתייחסים לחגים ולשבת כאל חלק משגרת היום
 יום של הילדים, אך ללא הדגשה ספציפית של הקשר הדתי והאדרת האלוהות.
 בין השירים שהוזכרו בהקשר זה ניתן למצוא שירי קבלת שבת כגון: "שבת
 המלכה" שכתב חיים נחמן ביאליק והלחין פנחס מינקובסקי, "היום יום
 שיש" שכתב יצחק קצנלסון והלחין אברהם משה ברנשטיין, "נר לי" שכתב
 לוי קיפניס והלחין דניאל סמבורסקי, "עבדים היינו" שהלחין שלום
 פוסטולסקי לטקסט מן ההגדה ועוד. שירים אלה מושרים על ידי רוב הגנות
 כחלק משגרת המסורת בגן. היגדים שעלו בהקשר זה היו: נחמה (גננת חרדית):
 "אוי השירים של פעם הם תמיד מתאימים, מזכירים לי את הזמן של [...] הייתי
 ילדה שמאוד אהבה את החגים והשירים תמיד באו איתם"; תמר (גננת
 חילונית) "תמיד חשוב להביא גם את השירי חגים שמוכרים לכולם כאלה
 שמזכירים את פעם"; אמונה (גננת דתית-לאומית): "שיר של חג זה שיר של
 חג ואני חושבת שפעם היינו יותר כזה [...] ביחד אז לכן אני מביאה גם את
 השירים האלה [...] אין בהם את ההו-הא של עכשיו והמילים שלהם נכונות
 ומתאימות גם לערכים שלי".

ב. שירי תפילה ושירים בעלי צביון דתי שמטרתם חיבור וחיזוק המסורות
 וההתנהגויות הדתיות. שירים אלה משמשים את הגנות המגדירות את עצמן
 כמשתייכות לזרם הדתי-לאומי והחרדי, ומחנכות לשמירה על המסורת. לפיכך
 ניתן לראות אצלן ייעוד של השירים ושל השירה למטרת חיבור למסורת ולידע
 היהדות. מכיוון שכך, הם משמשים את הגנות כדי לקרב את הילדים לתרבות
 היהודית, כמו למשל שירים המותאמים לסיפורי התורה, ובעיקר שירים ככלי

עזר לחיבור לתכנים שינחילו לילדים ערכים של דת ושל מסורת יהודית. היגדים שעלו בהקשר זה היו: אושרת (גננת חרדית): "שירים כמו שירי תורה שזה מרכז אותם והם יודעים כאילו אנחנו פותחים חומש עכשיו וזה הכנה לתורה, כמו שירי תפילה [...] או שירי נושא יש לנו את שיר השמיטה שמרכז אותם גם סביב הנושא"; מרגלית (גננת חרדית): "כל שבוע בגן יש לנו איזה שיר כמו בבית הכנסת ככה אני מכניסה את התורה וכך בכל שבת שיר פרשה [...] זה מסכם את הכל, גם מה שיש בפרשה, גם את החמישה חומשים שיש בתורה [...] זה הפתיח ללמוד תורה [...] זה שירים שאנחנו לא עוזבים אותם. הם כל הזמן נמצאים אתנו"; מירב (גננת דתית לאומית) "שירים עם התורה זה לנפש הילדים, זה שמחה, זה הודיה לה", זה תפילה".

תמה שלישית: אכזבה מהמקורות המוסדיים, מציאת אלטרנטיבות והסתמכות על טכנולוגיה להגעה ולהנגשה של הרפרטואר

תמה זו נחלקת לשתי קטגוריות: (א) אי שביעות רצון מההכשרה בזמן לימודי התואר ומהשתלמויות; (ב) הגעה לרפרטואר באמצעים אלטרנטיביים.

קטגוריה ראשונה: אי שביעות רצון מההכשרה בזמן לימודי התואר ובהשתלמויות
כלל הגננות הביעו אי שביעות רצון מההכשרה המוסדית שהן קיבלו במהלך לימודי התואר שלהן.

מהראיונות עולה תמונה של חסר בהכשרה לימודית מקצועית בהקשר של למידת רפרטואר שירים שימושי לגן. עשר גננות חרדיות דיווחו כי לא השתתפו בשום קורס הנוגע לרפרטואר שירים במסגרת התואר הראשון, הגננות הדתיות לאומיות דיווחו כי השתתפו בקורס אחד או שניים לכל היותר בתואר הראשון, והגננות החילוניות דיווחו כי הן השתתפו בשלושה קורסים לכל היותר. כלל הגננות שהשתתפו בקורסים הציגו עמדות והתרשמות שלילית ביחס לקורסים שניתנו להן בתואר, ותיארו אותם כקורסים שאינם מותאמים לצורך הפדגוגי והטיפולי. היגדים שעלו מהראיונות כללו אמירות כגון: שיר (גננת חילונית) "כמעט לא חשפו אותנו למה אפשר לעשות עם שירים ואיך לפתח את זה [...] זה ממש חסר [...] אני צריכה לנחש מה יעבוד ומה לא"; אורנה (גננת דתית לאומית): דנה (גננת חילונית): "היה לי קורסים שאני לא זוכרת מהם כלום [...] בזבוז זמן"; צביה (גננת חרדית) "הייתי רוצה ללמוד רפרטואר – מה שהיה עוזר לי בגן [...] ולא רק להביא מה שאני

מכירה במקום עוד תאוריות [...] לדעת את התכל'ס"; חוה (גננת דתית לאומית): "הקורסים שלנו היו כל כך לא קשורים, לא מבינה מה עבר על מי שקבע אותם". הראיונות העלו כי הגננות אינן משתתפות כלל בהשתלמויות הנוגעות להקניה וליישום של שירים, אלא אם הפיקוח מחייב אותן ומנגיש להן את ההשתלמות באופן מוסדר כחובה תעסוקתית. עוד הוסיפו הגננות וטענו שהשתלמויות שבהן נכחו לא היו מדויקות ביחס לתכנים ולצורכי הגן שלהן, ולכן הן אינן חשות שהן סייעו להן בטיוב העבודה החינוכית. כלל הגננות טענו שההשתלמויות המוצעות בשוק החופשי הן בעיקר עסק כלכלי שמחייב אותן להוצאה כספית שאינה חשובה להן במידה מספקת, והדגישו שקהל היעד של ההשתלמויות הללו הוא בעיקר מפעילות חוגי מוזיקה. היגדים שעלו בהקשר זה היו: ספיר (גננת חילונית): "ההשתלמויות שמפרסמים עולות המון כסף וגם ככה המשכורת שלי לא גבוהה אז להוציא עוד על משהו לגן – לא נראה לי"; רונה (גננת דתית לאומית): "השתלמויות של כל מיני יוצרות יש שאני שומעת עליהן אבל לא הולכת. רק אם יביאו לי מהפיקוח אז אני אלך [...] היה פעם השתלמות מוזיקה לא מוצלחת מהמפקחת [...] ממש לא שווה [...] רק הייתי צריכה את הנקודות גמולי"; תהילה (גננת חרדית): "מהפיקוח הייתי רוצה שיביאו השתלמויות לחדש את המוזיקה, אבל כאילו תמיד הדיבורים הגבוהים יותר חשובים להם [...] לפעמים נראה לי שהמפקחת שכחה מה זה להיות גננת".

מהראיונות גם עלה כי הרפרטואר המוצע לגננות על ידי משרד החינוך בחבורות ובחומרי עבודה שהוציא המשרד אינו משמש אותן כלל, וכי גם הן אינן מתייחסות אליו כאופציה להעשרת הידע הרפרטוארי של השירים שאותם הן מביאות לגן. היגדים שעלו בהקשר זה היו: דבורה (גננת חרדית): "לא שמעתי על כזה דבר [...] באמת? איפה אפשר למצוא את זה?"; אורה (גננת דתית-לאומית): "מה שאני יודעת זה שהיו פעם חבורות ודיסקים של משרד החינוך [...] נכון? לא יודעת איך קוראים לזה"; עינת (גננת חילונית): "בכלל לא חשבתי על דבר כזה לחפש שירים במשרד החינוך".

קטגוריה שנייה: הגעה לרפרטואר באמצעים אלטרנטיביים

בקטגוריה זו נמצאו שתי אסטרטגיות: (א) למידה מאנשי מקצוע המגיעים לגן במסגרת חוגי העשרה; (ב) שימושים בטכנולוגיה, במדיה ובניו-מדיה. א. למידה מאנשי מקצוע המגיעים לגן במסגרת חוגי העשרה. כלל הגננות ציינו כי חוגי העשרה המועברים לילדי הגן הם מקור למידה ולהכרת חומר נוספים

גם בעבורן ולא רק בעבור הילדים, ובפרט בהקשר השירי, וכי הן נוהגות לבקש מהמורה למוזיקה או ממפעילי חוגים כגון חוגי תנועה, ריקוד וכדומה, שירים שמצאו הן בעיניהן ושהילדים אהבו. ההיגדים שעלו בהקשר זה היו: ציפורה (גנת חרדית): "אני מסתכלת במפגשים של המורה למוזיקה ולתנועה ומבקשת את השירים שאהבתי"; שילת (גנת דתית-לאומית): "כשאני מלמדת נושא אני מבקשת מהמפעילה של החוג שתלמד אותו גם ואז לומדת עוד שירים להביא למפגש"; אורית (גנת חילונית): "אני לומדת גם בגן מהמפעילים – גם הריתמיקאית וגם מהמורה לספורט. אבל הם לא תמיד שמחים לתת לי שירים כי זה כאילו מבזבז להם את הידע".

ב. שימושים בטכנולוגיה, במדיה ובניו-מדיה. כל הגננות החילוניות והגננות הדתיות הלאומיות משתמשות בעיקר באמצעי הניו-מדיה למציאת שירים ולהשמעתם, כאשר האמצעי המרכזי שעלה אצל כולן היה יוטיוב. הממצאים מראים שהן מקיימות קשר עם קולגות ברשת החברתית וואטסאפ בשלושה אופנים: התייעצות עם קולגות ועם חברות למקצוע, השתתפות בקבוצות וואטסאפ קטנות וייעודיות שהן פתחו יחד עם קולגות ועם חברות, והשתתפות בקבוצות וואטסאפ ציבוריות לשיתוף תכנים מוזיקליים. גם רשת הפייסבוק מסייעת לגננות החילוניות והדתיות הלאומיות להרחבת הידע המוזיקלי שלהן ולהגעה לחומרים. כל הגננות דיווחו שהן חברות בקבוצות שעיקר העיסוק בהן הוא המלצות לגבי פעילויות בגן שכוללות גם התייחסות לשירים ולפעילויות מוזיקליות. היגדים שעלו בהקשר זה היו: שיר (גנת חילונית): "מקורות מוזיקה זה מיוטיוב, אינטרנט, הורדת שירים... לפעמים אנחנו שמים להם את השירים שהם אוהבים שירים שהם מכירים סתם ככה שירים ישראלים של זמרים שונים"; אורה (גנת דתית-לאומית): "נגיד אם אני צריכה שיר מסוים אז זה באינטרנט, ביוטיוב או שמעבירים בין גננות [...] יש היום כל כך הרבה קבוצות של בנות מכל הארץ, בקלי קלות לבקש לשאול למצוא שירים איכותיים יותר להדליק גם שירים ישנים טובים לא להדליק רק שירים חדשים ולחשוף את הילדים לשירים יפים ואהובים של פעם [...] יש ביוטיוב הרבה שירים שמשחררים אותם [...]".

לעומתן, אצל הגננות החרדיות נמצא דפוס שונה שנובע מהיחס שלהן לטכנולוגיה בהקשר ההלכתי. לשש גננות חרדיות יש אינטרנט מסונן בדרגות כאלה ואחרות, ואילו שש הגננות הנוספות משתמשות בטלפון שאינו חכם, ולכן אינן יכולות להשתמש בניו-מדיה וברשתות החברתיות כדי להשמיע מוזיקה בגן ולחפש

חומרים. לפיכך יש להן פחות נגישות ליוטיוב והן אינן יכולות לדלות שירים מרשת זאת. הואיל וכך, הן נעזרות בדיסק-און-קי שבו מסודרים השירים בתיקיות לפי נושאים, ואותו הן מתברות למחשב או לקונסולה להשמעת מוזיקה בגן או בדיסקי שמע (שבציבור החילוני והדתי לאומי אינם בנמצא כלל). נוסף על כך הן מקיימות רשת קשר ביניהן שמאפשרת להעביר שירים בין עמיתות באופן טכנולוגי אך לא באמצעות ניו-מדיה. בהיבט הרפרטוארי, גננות אלה נסמכות על הידע התוך קהילתי-קולגיאלי, ולפיכך הן חשופות פחות ומנגישות לילדים שירים אשר לא עברו את המסננת האידאולוגית של חברותיהן למקצוע ולקהילה. היגדים שעלו בהקשר זה היו: רינה (גננת חרדית): "אין לי את הגישה לזה (לאינטרנט), אבל כן אני מבקשת מחברות, מקליטה מהן שירים שהן כן הצליחו להוציא, אבל אממ דיסקים בוודאי [...]"; תהילה (גננת חרדית): "דיסקים היה לי. היום זה יותר שמור בדיסק-און-קי [...] יש לי מקבצים שמסודרים לפי נושאים שירי בוקר התעמלות כאלה דברים"; אושרת (גננת חרדית): "אני לא מחוברת לוואטסאפ וגם לא נמצאת בזה (אינטרנט) [...] אז אני מתעדכנת מהחברות שלי שנותנות לי שירים שאני סומכת עליהם [...] גם יש לי דיסקים. בעלי מצא חנות שיש בה מכשיר כזה להשמעת דיסקים וקנה לי 3 מערכות".

שש הגננות החרדיות אשר ברשותן טלפון חכם הציגו דפוס דומה לזה של הגננות החילונית והדתיות הלאומיות בכל הנוגע לשימוש ביוטיוב, בוואטסאפ ובפייסבוק כמקורות מידע והשמעה של שירים. גננות אלה משלבות בעבודתן רפרטואר שירים רחב יותר הכולל בתוכו גם שירים שמשמשים בציבור החילוני ובציבור הדתי לאומי, ולמעשה דפוס הבחירה שלהן מדגים אינטגרציה בין הערכים הדתיים השמרניים לערכים העבריים-ישראליים. היגדים שעלו בהקשר זה: חדוה (גננת חרדית): "יש ביוטיוב שירים מאוד נחמדים וזה קל למצוא אותם רק צריך לבדוק שלא בורחים דברים שאסור כמו כאלה פרסומות שזה בעיה לפעמים"; ציפורה (גננת חרדית): "אני שואלת חברות ומקבלת מהקבוצות שיש בוואטסאפ כל מיני חומרים וגם שירים [...] זה עוזר לי [...] מממ נוח [...] מגיע עם רעיונות וזה נותן לי עוד דברים לעשות עם הילדים".

דיון ומסקנות

המחקר הנוכחי מתמקד בהיבטים המשפיעים על בחירת רפרטואר השירים בגני ילדים של גננות חילוניות, דתיות-לאומיות וחרדיות, והוא חלק מפרויקט רחב המתעד למפות את הרפרטואר המשמש בגני ילדים במגזר היהודי בישראל. מטרת הפרויקט היא למצוא את הזהה, את הדומה ואת השונה בשימושים וברפרטואר

השירים ובייצוגים שאליהם נחשפים ילדים בזרמי החינוך האמוניים השונים, ובכך לשפוך אור על תהליכים של מיזוג ושל הפרדה המתרחשים בחברה היהודית בישראל.

בחינת השימושים והפרקטיקות של הגננות העלתה שכולן, ללא הבדל של שיוך לזרם אמוני, משתמשות ברפרטואר שירים כדי להשיג מטרות הקשורות לתהליכי הלמידה, לרגיעה ולמיקוד, לעידוד המוטיבציה, לשיתוף הפעולה של הילדים, להשראת אווירה ולהסתגלות הילדים לסדר היום. ממצאים אלה תואמים מחקרים קודמים בתחום (ארליכמן, 2023; גייגר, 2018; גלושנקוף ושחר, 2004; מועלם, 2020; סולקין, 2022). נראה כי ההסבר לכך קשור לאופי העבודה החינוכית בגיל הרך שבה שימוש במוזיקה בכלל ובשירים בפרט, הוא כלי יעיל ואקולוגי להשגת מטרות קוגניטיביות, רגשיות והתפתחותיות (Barrett et al., 2019; Brodsky & Sulkin, 2011).

עוד מראים הממצאים כי לתחושת האכזבה ולחוסר הידע שהגננות חשות ביחס להכשרה המוסדית שלהן, אין השפעה על השימושים המרובים שהן עושות בשירים. ממצא זה סותר מחקרים קודמים שהראו שהעמדות והשימושים במוזיקה של גננות מושפעים מהתנסויותיהן המוקדמות ומההכשרה שקיבלו בזמן לימודיהן, (Flores, 2018). יחד עם זאת, ממצאים אלה עומדים בקנה אחד עם ממצאיה של סולקין, (2022) שהראתה שגננות של החינוך המיוחד משתמשות באופן תדיר במוזיקה ובשירים למרות תחושת החסר שלהן ביחס להכשרה ולמקורות המידע המוסדיים.

מהראיונות עלה כי הגננות מייחסות לשימוש בשירים משמעות של חיבור למסורת ולערכים, וכי רפרטואר השירים שהן בוחרות אמור לייצג ערכים שהן מתעתדות להעביר לילדים. עוד עולה מהממצאים כי שירי החולין ושירי החגים הוותיקים, אשר ניתן להתייחס אליהם כרפרטואר של מסורת עברית-יהודית מוכרים ומשמשים את מרבית הגננות, אך בו בזמן מצביעים על שוני שקיים בין החברה החרדית לחברה החילונית והדתית-לאומית. בעוד כלל הגננות החילוניות והדתיות הלאומיות ציינו שירים ויוצרים המקושרים לרפרטואר של מסורת עברית-יהודית כמוכרים להן וכאלה המשמשים אותן בגן, בקרב הגננות החרדיות ציינו זאת רק שש גננות. עוד עולה מהראיונות כי הגננות החרדיות משתמשות ברפרטואר שירים אלטרנטיבי של יוצרים מתוך המגזר, ואף סבורות בחלקן שאלה היוצרים המוכרים לכלל האוכלוסייה. נראה שממצא זה מצביע על פערים מהותיים בידע ההיסטורי והתרבותי הקיימים בקרב אוכלוסיות במגזרים השונים בישראל.

הגננות הדתיות-לאומיות והגננות החרדיות משתמשות גם בשירי תפילה ובשירים בעלי צביון דתי שמטרתם חיבור וחיזוק המסורות וההתנהגויות הדתיות. שירים אלה אינם מוכרים כלל לגננות חילוניות. בממצאים אלה ניתן לראות תהליכים של מיזוג ושל הפרדה המתקיימים בקרב הציבור היהודי בישראל, כאשר קיים כנראה קודקס רפרטוארי של שירי זמר עברי לילדים המשמשים את הגננות במגזר היהודי על זרמיו השונים בישראל. יחד עם זאת, האלטרנטיבה של רפרטואר שירים בעל מאפיינים דתיים גם בשירי החול מייצרת תהליכים של הפרדה בין המגזרים. סרי (2015) הצביע על מגמה של יצירה לילדים בקרב יוצרים חרדים. נראה כי מגמה זו מתחזקת ואף גורמת להפרדה תרבותית כבר מהגיל הרך. מעניין לציין שהגננות מהמגזר הדתי-לאומי מכירות את שני סוגי הרפרטואר ומשתמשות בהם, ובכך מנגישות לילדים הצעירים שאותם הן מחנכות שילוב מסורות, המהווה סוג של אינטגרציה וגשר בין התפיסות השונות.

ממצאים אלה תואמים חלקית לממצאים בחקר הקריטריונים והמאפיינים של ספרות ילדים בגיל הרך בהתייחס לשלושת זרמי החינוך שבהם התמקד המחקר הנוכחי. גננות משתמשות ובוחרות בספרות ילדים בהתאם לתוכנית הלימודים ומטרותיה, בשל הערך הספרותי-האסתטי, והתרומה החינוכית-ערכית, כאשר הנחת היסוד היא כי באמצעות הספרות מפנים הילד ערכים חברתיים, מוסריים, כלל-אנושיים, לאומיים ודתיים (רוזנטל, 2017). בהתאם לכך ניתן לראות כי גננות מהמגזרים השונים נוטות לשיקולים שתואמים את ערכיהן הדתיים והמוסריים בבואן לבחור את הרפרטואר הספרותי שמשמש אותן בעבודתן החינוכית (לבנת וברעם-אשל, 2014; שחר וסורמלו, 2017; תבור, 2016). כמו כן, הממצא מראה כי גננות דתיות לאומיות וחרדיות משלבות בבחירת הרפרטואר השירי שלהן שירים העוסקים בתפילה ובדת מחזק את ממצאיהן של שגב וליוש (2019) ושגב (2012), שהראו מגמה דומה בקרב גננות מהמגזרים הללו בהקשר של בחירת ספרות ילדים. גם הממצא גם מראה כי הגננות הדתיות-לאומיות נוטות לשלב בבחירותיהן בין רפרטואר ששורשיו חילוניים וציוניים ובין רפרטואר שירים המדגיש היבטים דתיים, אמוניים ותפילות תואם לממצאיהן של שגב וליוש. (2019)

כפי שהוזכר לעיל, הראיונות מעלים כי הגננות מכל המגזרים שנדגמו חשות שיש מחסור בהכשרה סדורה הנוגעת לרפרטואר שירי ליבה מוסכמים של התרבות העברית בישראל. ממצאים אלה תואמים את ממצאיה של סולקין, (2022). כמו כן, בעוד כל הגננות מדווחות על למידה עקיפה מאנשי מקצוע המעבירים את חוגי ההעשרה, השימוש של הגננות ברשתות חברתיות וניו-מדיה כאמצעי ללמידה

ולמעשה הרפרטואר רווח בצורה מלאה אצל הגננות החילוניות והדתיות הלאומיות. שימוש זה אינו גורף אצל הגננות החרדיות, שחצי מהן דיווחו כי בשל היבטים הלכתיים המונעים מהן להשתמש באמצעי ניו-מדיה, הן אינן יכולות להשתמש בניו-מדיה וברשתות החברתיות כדי להשמיע מוזיקה בגן, אלא על דיסקים ודיסק-און-קי. ממצאים אלה מחזקים את ממצאי המחקרים הקודמים שהראו כי גננות נעזרות בצורה ניכרת באמצעים אלה (ארליכמן, 2023; סולקין ושות', התקבל). מצב זה יוצר תהליך נוסף של היפרדות רפרטוארית כיוון שהגננות חשופות פחות לשירים שמשמשים גננות חילוניות ודתיות לאומיות, והעברה של שירים בין עמיתות משרתת בעיקר את קבוצת השוות האמונית שלהן, משמע, משאירה אותן עם רפרטואר שמתאים בעיקר להיבט המסורתי-תרבותי-חרדי ומפחיתה נגישות לרפרטואר העברי-יהודי.

לשירי הילדים תפקיד חשוב בכינון התרבות הארץ-ישראלית, ומרכזיותה של השירה בחברה הישראלית מתבטאת גם במערכת החינוך בארץ (אלירס, 2006; נקר, 2003; Gluschkof, 2008). הידע של הגננת, כדמות החינוכית הדומיננטית בגן הילדים ובחירותיה הרפרטואריות משפיעות על עתודות הידע, על תפיסת הנורמות ועל ההבניה החברתית תרבותית של הילדים שאותם היא מחנכת (גייגר, 2015; מועלם, 2020; סולקין ושות', התקבל; Roy et al., 2012). בדומה למחקר של סרי (2015) ממצאי המחקר הנוכחי מחזקים את ממצאיו של סרי (2015) ומראים כי קיימים שני תהליכים סותרים בהתייחס לחינוך בגיל הרך: א) תהליכי מיזוג והשתלבות בין הזרמים האמוניים השונים במגזר היהודי בישראל הבאים לידי ביטוי בבחירת רפרטואר שירים משותף המשמשים את הגננות בגנים; ב) תהליכי בידול והפרדה הבולטים בעיקר בהתייחס לחינוך החרדי, והם באים לידי ביטוי בבחירת רפרטואר שירים תוך מגזרי ובאי היכרות ואי שימוש ברפרטואר שירים הניתן להגדרה כעברי-יהודי. להיבטים אלה עשויה להיות השלכה ארוכת טווח על החברה הישראלית ועל לכידותה. חשוב לציין שממצאי המחקר מראים גם כי הגננות המשתייכות לזרם הדתי-לאומי נמצאות כזרם ביניים מתווך בין המגזר החילוני ובין המגזר החרדי בהקשר של בחירותיהן הרפרטואריות בשירי הילדים שאותם הן מלמדות בגנים. ייתכן שניתן לראות ממצאים אלה כשיקוף של התהליכים המתרחשים בחברה היהודית בישראל, כשהתפיסות התרבותיות-ערכיות-חילוניות שהיוו הגמוניה תרבותית מרכזית מקום המדינה, נדחקות ממקומן, ומפנות מקום לתפיסות תרבותיות ערכיות בעלות הקשרים דתיים באופן כללי כאשר המגזר הדתי-לאומי משמש כגשר ממוזג בין החילונים לחרדים.

מגבלות והמלצות

ממצאי המחקר הנוכחי מתבססים על ראיונות, ולפיכך טכניקת הניתוח האיכותנית אינן מאפשרת ראייה של היבטים סוציו-דמוגרפיים שיכולים להתגלות במחקר כמותי. לפיכך מומלץ להמשיך את המחקר גם בכיוון זה. במישור המערכתי מוצע לבנות תוכניות תמיכה רפרטוארית שירית ערכית-חינוכית בשיתוף עם הפיקוח על הגננות במגזרים השונים, כדי למסד מרכז ליבה רפרטוארי אשר יהווה נדבך מרכזי בידע של גננות מכלל המגזרים האמוניים היהודיים בישראל. מרכז מידע מסוג זה יאפשר ליצור מכנה משותף ערכי, תרבותי ומשלב בין זרמי החינוך השונים, ובכך לתרום ללכידות החברתית ולתחושת השותפות החברתית במגזר היהודי בישראל. את הרפרטואר ניתן יהיה לבחור בהתייעצות עם אנשי מקצוע משלושת המגזרים כך שהוא יהווה כר פורה לשיתוף פעולה, ולא יעודד אנטגוניזם בקרב זרם זה או אחר. מוצע שהפצת רפרטואר והאחריות על הטמעתו תהיה באחריות הפיקוח על הגנים ותסתמך על מספר אפיקים: (1) פתיחת ערוצי יוטיוב וקבוצות וואטסאפ ייעודיות לגננות המסתמכות על אמצעים אינטרנטיים וניו-מדיה; (2) לגננות שאינן משתמשות באמצעים אינטרנטיים יונגשו דיסקי שמע והתקני זיכרון (דיסק-און-קי) שבהם שירים מומלצים וסרטונים המאפשרים להן הפעלות לשירים ו/או יישלחו אליהן השירים והסרטונים ברשימות תפוצה בדוא"ל; (3) לכלל הגננות – שליחה בדוא"ל של חומרי למידה המתייחסים לשירים, כגון: דפי עבודה, הצעות להרחבת הפעילות בהקשר השפתי, הצעות ליצירה ועוד. הכללת אמצעים כאלה על ידי גורמים מוסדיים, ובעיקר אכיפתם על ידי הפיקוח, יכולה להיות מלווה במחקר עוקב שימפה את צורכי הגננות וייתן להן מענה מהיר. באופן זה ניתן יהיה לשפר את האינטראקציה בין השטח למערכת המוסדית ולמערכת הכשרת המורים, ולבצע התאמות נדרשות בתוכניות הלימודים מתוך דיאלוג עם השטח.

ביבליוגרפיה

- איזקסון, ע' (2014). "קול קורא: שירה הנוער זה שיר עתידנו"... מורשת הזמר העברי בבתי"ס. **עיונים בחינוך**, 11-12, 432-477.
- אלירם, ט' (2006). **וא שיר עברי: שירי ארץ ישראל: היבטים מוזיקליים וחברתיים**. אוניברסיטת חיפה.
- אמיר, מ' (2012). "לא הכרתי אף שיר": מאפייני רפרטואר שירי חג החנוכה בגני הילדים כיום בין שימור לחידוש. (עבודת מוסמך, מכללת לוינסקי לחינוך).
- ארליכמן, ג' (2023). **פיסת הגננות את מקומם ותפקידם של השירה והשירים בגן הילדים**. (עבודת מוסמך, אוניברסיטת חיפה).
- בארט, ע'; שפיגל, א' ומלאך, ג' (2020). **אחד מחמישה תלמידים – החינוך החרדי בישראל**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- בלס, נ' ובלייך, ח' (2016). **דמוגרפיה במערכת החינוך: שינויים ומעברים בין זרמי החינוך**. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית במדינת ישראל. <https://katzr.net/b486f4>
- בן-זאב, נ' (2009). **מנגינה ישראלית: מסעו של עיתונאי בעקבות צליליה של חברה משתנה**. הקיבוץ המאוחד.
- גיגר, א' (2015). "ממני אל תצפי, אין לי כשרון מוזיקלי" - פיתוח תחושת מסוגלות עצמית במוזיקה. **זמן חינוך** 1, 39-60.
- גיגר, א' (2018). "שתלתם ניגונים" - שירה בגני הילדים במרכז הארץ בהשוואה לגני הילדים בפריפריה הצפונית במדינת ישראל. **זמן חינוך**, 4, 85-112.
- גלושנקוף, ק' ושחר, נ' (2004). **מקומה ותפקידה של הגננת בחיי המוזיקה בגן הילדים - דו"ח מחקר**. מכללת לוינסקי לחינוך ומכללת בית ברל.
- גליקו, ע' ובראון-לבינסון, א' (2016). **אסטרטגיות ודפוסי התמודדות של מורים עם תלמידים משולבים בחינוך הממלכתי, הממלכתי דתי והחרדי, בתוך ניר, ו' (עורך). שילובים - הלכה למעשה (עמ' 223-228)**. משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, אגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון.
- דיין, י' (2016). **המצאת גן הילדים מפרידריך פרבל (1782-1852) לגן הילדים העברי במעגלי חינוך**, 6, 124-134.
- דרעי, ל' ובארט, ע' (2022). **הבדלים בין גננות ממי"ח לגננות מוכשרות בתפקוד ובתפיסות העסקה ופרופסיה: מחקר חלוץ. חוקרים @ הגיל הרך**, 17, 57-82.
- זוסמן, נ' וליפניר, ע' (2021). **כמעין המתגבר? השפעות הקמת מעיין החינוך התורני בטווחים הקצר והארוך**. בנק ישראל, חטיבת המחקר.

- זיכרמן, ח' וכהנר, ל' (2012). **חרדיות מודרנית: מעמד ביניים חרדי בישראל**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- זיכרמן, ח' (2014). **שחור כחול לבן**. הוצאת כתר.
- טל, ק' ובר, ת' (2010). **יחסי משפחה - מערכת החינוך בגיל הרך מנקודת מבט היסטורית**. <https://katzr.net/ba5263>
- כהנוביץ, צ' (2010). שיר לי דקיק, זמר גן הילדים הישראלי 1930-2010: תמורות המשקפות אידיאולוגיות משתנות. **פנים - כתב עת לתרבות, חברה וחינוך**, 53-52, 182-191.
- לבנת, ח' וברעם-אשל, ע' (2014). שיקולי בחירה מושכלים בספרות ילדים. **עולם קטן**, 5, 86-54.
- מוניקנדס-גבעון, י' (2017). **דרישות סף בהכשרת צוותים העוסקים בחינוך בגיל הרך בישראל**. מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- מועלם, א' (2020). מאפייני פעילויות מוזיקליות בשעת מפגש מליאה בגני ילדים. **חוקרים @ הגיל הרך**, 12, 1-44.
- משרד החינוך, המנהל לכלכלה ותקציבים (2017). **התפתחות מערכת החינוך עובדות ונתונים תשע"ז**. https://meyda.education.gov.il/files/MinhalCalcala/uvdot_venetunim_stat_2017.pdf
- נקר, י' (2003). **הזמר העברי כמרכיב משמעותי בגיבוש הזהות הישראלית, תרבות ושורשים ישראליים**. זמרשת – פרויקט חירום להצלת הזמר העברי המוקדם. סברדלוב, א'; סומך, ל'; וייס, ש'; שפירר, ש'; פורת, ש' ופרלשטיין, צ' (2019). **קווים מנחים לצוותים פדגוגיים בגיל הרך בחברה החרדית**. משרד החינוך, המחוז החרדי.
- סולקין, ע' (2014). "קווה קווה דלה אומה": השתקפויות תרבותיות בשירי משחק אקולוגיים בעיר תל אביב. **עיונים בתקומת ישראל: מוזיקה בישראל**, 940-955.
- סולקין, ע' (2022). "מוזיקה זה תמיד טוב – תעשי את זה!". הפרקטיקות והעמדות של גננות בחינוך המיוחד ביחס למוזיקה. **כעת**, 7, 140-166.
- סולקין, ע', מאיר, ת' וניקריטין, ח' (התקבל). שיקולי גננות יהודיות חילוניות, דתיות וחרדיות בישראל בבחירת השירים לגן. **חוקרים @ הגיל הרך**.
- סרי, נ' (2015). **מה שרים לילדים חרדים**. [עבודת מוסמך. אוניברסיטת בר-אילן].

פינקיאל, י', מאיריס, ח', דאום, ל', פורר, ע', לנגוס, ר', שגיב, ד', אייזנברג, מ', שמעוני, ע' ווקס, נ' (2011). **זמר לך לגיל הרך**. האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך.

פרידמן, י' (2020). **דגימה במחקרי חינוך וחברה: עקרונות, אסטרטגיות ותהליכי ביצוע**. מכון הנרייטה סאלד.

צירנובסקי, מ' ופלדמן, ד' (2018). **החצר האחורית של החינוך בישראל: מערכת החינוך החרדית**. דוח מחקר - קרן ברל כצנלסון.

קלעגי, ה' וכהן, א' (2017). **ציות וסמכות במובלעת שמרנית הנאלצת להיפתח לחברה: מקרה הבוחן של רכישת השכלה אקדמית בקרב נשים חרדיות בישראל. **תרבות דמוקרטית**, 17, 241–253.**

רוזנטל, א' (2017). **ערכים בספרות ילדים לגיל הרך ככלי לחינוך ערכי בחינוך החרדי. **מחקרי גבעה**, 5, 15–41.**

שגב, י' (2012). **תמות, זרמים ומגמות בספרות הילדים החרדית והדתית משנות התשעים ואילך. **אורשת**, ד, 327–356.**

שגב, י' וליוש, ע' (2019). **'שפת הגי'ורף' בגן הדתי: קונפליקטים של גננות בגני החינוך הממלכתי-דתי בבחירת ספרי ילדים לגן. **סוגיות חברתיות בישראל**, 28, 35–56.** שחר, נ' (2006). **שיר שיר עלה נא**, הוצאת מודן.

שחר, ר' וסורמלו, ט' (2017). **הקריטריונים לבחירת ספרות ילדים במגזר החרדי - מתוך התמקדות בספרות לגיל הרך. **סוגיות חברתיות בישראל**, 23, 162–196.** שני, מ' (2020). **תפיסת גננות את הוראת המוזיקה בגני ילדים**. [עבודת מוסמך, מכללת גורדון].

שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת**. הוצאת רמות.

תבור, מ' (2016). **ספרות הילדים החרדית כמראה למאפיינים ולערכים בעולם החרדי בהשוואה לערכים בספרות הילדים הכללית**.

https://www.dyellin.ac.il/sites/default/files/journals/childrens_literature/dec_2016/december2016_tavor.pdf

Barrett, M. S., Flynn, L. M., Brown, J. E., & Welch, G. F. (2019). Beliefs and values about music in early childhood education and care: Perspectives from practitioners. *Frontiers in Psychology, 10*.

<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00724>

- Brodsky, W., & Sulkin, I. (2011). Handclapping songs: A spontaneous platform for child development among 5–10-year-old children. *Early Child Development and Care*, 181(8), 1111–1136.
<https://doi.org/10.1080/03004430.2010.517837>
- Gillespie, C. W., & Glider, K. R. (2010). Preschool teachers' use of music to scaffold children's learning and behavior. *Early Child Development and Care*, 180, 799–808. <http://doi.org/10.1080/03004430802396530>
- Gluschankof, C. (2008). Music everywhere: overt and covert, official and unofficial early childhood music education policies and practices in Israel. *Arts Education Policy Review* 109 (3), 37–44.
[doi.org/10.3200/AEPR.109.3.37–46](http://doi.org/10.3200/AEPR.109.3.37-46)
- Flores, R. L. (2018). Kindergarten teachers' beliefs about the relationship between music and early learning. *Creative Education*, 9, 1835–1842.
[DOI: 10.4236/ce.2018.912134](https://doi.org/10.4236/ce.2018.912134)
- Katzir, S., & Perry-Hazan, L. (2018). Legitimizing public schooling and innovative education policies in strict religious communities: the story of the new Haredi public education stream in Israel. *Journal of Education Policy*, 34(2) 215–241. <https://doi.org/10.1080/02680939.2018.1438671>
- McIntosh, M. J., & Morse, J. M. (2015). Situating and constructing diversity in semi-structured interviews. *Global Qualitative Nursing Research*, 2. <https://doi.org/10.1177/2333393615597674>
- Obuo, A. A. (1996). A multimedia analysis of selected Ghanaian children's play songs. *Council on Research in Music Education*, 129, 1–28.
- Riddell, C. (1990). *Traditional singing games of elementary school children in Los Angeles*. Unpublished doctoral dissertation, California University.
- Roy, D., Baker, W., & Hamilton, A. (2012). *Teaching the arts: Early childhood and primary education*. Cambridge University Press.
- Sheham, C, P. (2010). *Songs in Their Heads*, Oxford Press.
- Sullivan, P. M. (2016). The effects of music in kindergarten lessons on student engagement and student learning. A partial fulfillment for the degree of Doctor of Education, Northeastern University.

Van Manen, M. (2017). Phenomenology and meaning attribution. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 17(1), 1–12.

<http://doi.org/10.1080/20797222.2017.1368253>

Young, S., & Ilari, B. (2018). Musical participation from birth to three: Toward a global perspective. In G. McPherson & G. Welch (Eds.), *Music learning and teaching in infancy, childhood and adolescence: An Oxford handbook of music education* (pp. 58–74). Oxford University Press.